

Teknik Üniversite Talebelerine
verilen Konferansın umumî
hatlarına ait notlar.

4. II. 1951

Mevzuumuz Türkiye'de Arkeoloji araştırmaları ve Müze-
lerdir:

Malûmdur ki "Arkeoloji" Yunancadan alınma bir kelime-
dir. Arheos eski Logos da kelam anlamına gelir ki eski eser ve
âbidelerden bahseden ile verilen bir isimdir. Arkeoloji ilmi 15
ci asırda İtalya'da meydana gelmiştir. 17.ci asırdan evvel Arkeo-
lojiye ait mühim eserler neşredilmemişti. Fakat zamanımızda Arkeo-
loji ilminin yardımı olmaksızın tarih tedvin olunamaz. Eski tabir
le Asarı atika ilminin tedkik ve tetebbuune Müzeler ve hafriyat
yerleri mühim birer vasıtadırlar.

Malumdur ki en iptidaî olan eski eserler topraktan ya-
pıldıkları için zamanımıza kadar mevcudiyetlerini muhafaza edeme-
mişlerdir. Bilahare pişmiş ve üzeri sırçalanmış tprak eserler ya-
pılmağa başlanmıştır ki bunlardan zamanımıza intikal etmiş ve Mü-
zelerde yer almış olan duvar satırlarını süsleyen renkli tuğlalar
kiremitler, kâseler, vazolar ve üzerleri çivi yazılı tablet tabir
olunan eserler, hiç şübhesiz buldukları iklimin kurak olmalarına
medyundurlar. Bilhassa çivi yazısıyla yazılmış Sümerce, Hititce
tabletler şark kavimlerine ait bir çok vak'a ve hadiseleri ihti-
va etmeleri dolayısıyla tarihin karanlık kalmış sahifelerini ay-
dınlatmağa hizmet etmektedirler.

San'at eserlerinin yapılışında kullanılan en sağlam mal-
zeme taştır. Evvelâ yumuşak taş meselâ Kalker ve su mermeri gibi
taşlar kullanılmış, sonraları taşların en sert olan bazalt, diyo-
rit, granit ve porfir gibi taşlar istimal olunmuştur.

Bu nevi taşlar Mısır'da da kullanılmıştır.

Mermer, Yunanistan ve Roma mimarî âbide ve heykeltraşisinde yer almıştır. Gümüş, bakır, tunç, demir gibi madenden yapılan eserler toprak altında az çok şekillerini kaybederek bulunmuşlardır. Fakat altundan yapılan âvânî ve ziynet eşyası değişmediğinden haliyle kalmış olarak meydana çıkarılmışlardır. Bununla beraber asırlar boyunca toprak altında kalarak arkeolojik hafriyat neticesinde elde edilen madenî eşyanın Müzelerde hususî ve istisnaî bir ihtimama muhtaç olduklarını ve bundan ötürü büyük Müzelerde laboratuvarlar teessüs ettiğini görürüz.

İnsan eliyle ve emeğiyle vücade gelmiş olan gerek âbideler olsun ve gerek menkul eşya olsun tabii kuvvetlerden müteessir olarak mevcudiyetlerini muhafaza edememişlerdir. Hiç şübhe yok ki tahribat eşyanın mukavemetine göredir. Yağmurlar, rutubet, fazla sıcaklık, büyük yük fırtına ve ^{Kasık} sakırgalar ve müdhiş yer sarsıntıları gibi tabiat hadiseleri bu tahrip vasıtalarının başında gelir. Uzağa gitmeğe hacet yok Bergama, Efez, Didim, Milet, Heraklea, Hirapolis, Evarmus, Laodise, Notyon, Sart ve ilahare gibi İzmir'e civar olan küçük Asyanın eski medenî şehirlerine bugünkü hallerine bakacak olursak buralardaki mabedler, tiyatrolar, odeonlar, hamamlar ve jimnaz bakiyelerinin dehşet veren, tüyler ürperten bugünkü manzaralarıyla karşılaşmış oluruz. Bununla beraber, eski medeniyet eserlerine karşı sonraki sekene tarafından yapılan tahribatta unutulmamalıdır. Bazı yerlerde bu medeniyet bakiyeleri gûya hazırlanmış bir taş ocağı telekki edilmesi yüzünden insan eliyle tahribat, zelzelelerin ika ettiği tahribattan daha büyük olmuştur. Bu yüzden ki her memleket eski eserlerin korunması ve tahripten muhafazası için kanunlar vazetmişlerdir. En eski antika nizamnamesi İtalya'da Papa tarafından 1515 de neşredilmiş^{dir}, Bizde ilk asarı atika nizamnamesi 1874 de yapılmıştır. Hafirlere de bir

pay ayıran bu nizamname antikaların memleket dışına çıkmasına mani olacak ahkâmı havi olmadığından 1874 tarihli nizamname değiştirilerek gerek resmî ruhsat ile yapılacak hafriyatta keşfolunacak ve gerek tesadüfen bulunacak her nevi asarı atikanın memleket dışına çıkmasını önleyen 1883 tarihli yeni bir nizamname tatbik mevkiine konmuştur. Elyevm mer'î olan nizamname 1906 da diğerinin biraz tadilliyle vücade getirilen nizamnamedir ki bu da ihtiyaca temamiyle cevap vermemektedir.

Elyevm memleketimizde mülkî ve askerî mahzur görülmeyen yerlerde hafriyat yapmak isteğinde bulunan yabancılara ruhsatname verilmekte ise de meydana çıkacak antikalarından bir pay ayrılmamakta ve sadece Hâfirlere bulunacak eserlerin fotoğraflarını almak, istanpaj yapmak ve alçı ile kalıplarını almak, ilmî neşriyat yapmak hakkına maliktirler. Başka memleketlerde bilhassa İtalya'da ecnebilere hafriyat müsaadesi verilmez. Yunanistanda asarı atika kanunu memleket içinde bulunan antikalara tasarruf hakkını verir. Hâfirlere hisse ayırmayan memleketlere bir Arkeolog ancak ilme hizmet arzusuyla gelir ve çalışabilir. Cumhuriyet Hükümetimiz, bu gibi peşkeşlere son vermiştir.

Tarihe hizmet maksadiyle hafriyat ruhsatnamesi talebinde bulunanlar arasında bilhassa memleketimizde (Define arayıcıları) adıyla bir sınıf kimseler vardır. Bunların hedef ve gayeleri tarih ve Arkeoloji ile ilgili olmayup doğrudan doğruya gömülmüş olduğunu zan ve tahmin ettikleri hazineyi meydana çıkarmaktır. Bittabi bu araştırmalar bir çok malî fedakârlıklara katlanıldıktan sonra hüsrarla neticelenmektedir. Filhakika topluca küp veya kavanoz içinde bulunmuş defineler yok değildir. Fakat bulunuşlar tesadüfidir. En yeni bir misal, bun an dört beş sene evvel Cerrah paşa Hastahanesine en yakını olarak yapılan binanın temellerinde amele tarafından

bulunan 1394 adedden ibaret beş kilo 432 gram ağırlığında sikkelerle Cibali'de bir zat tarafından dükkân inşa edilmek maksadiyle yapılan temel hafriyatında meydana çıkan 17022 adet islamî ve 4002 adet gayri islamî sikke ki mecmuu 49 kiloya baliğ olmaktadır. Defineleri teşkil eden bu paralar asarı atika nizamnamesiyle defineler kanunu ahkâmına tevfiikan Devlet malı olduklarından bulanlara kıymetleri üzerinden birincisine ihbariye, ikincisine de ikramiye olarak tutarları üzerinden mükâfat verilmiştir. Şunu da ilâve edelim ki İstanbul Müzesinin para dairesi muhtelif yerlerde bulunmuş bir hayli defineye malik bulunmaktadır.

Tarih ve Arkeolojiye gösterilen alaka nisbetinde gerek Müzeler ve gerek meraklı kimseler tarafından antika toplamak, koleksiyonlar vücade getirmek hareketleri de artmıştır. Bilhassa vakti hali yerinde olan amatörlerin Müzelere rekabet edercesine yüksek paralarla antika satın almaları bir kısım açık göz ve sahte kâr insanlar ~~sahte~~ taklid antikalar imal etmek, bunları piyasalara sürmek suretiyle istifade etmek yolunu bulmuşlardır. Bu gibi sahtekârlar sade ve basit görünen bir antikayı bazı işler ilâvesiyle zarif ve cazip bir şekle korlar veya doğrudan doğruya bir antikayı örnek tutarak onun benzerinâ vücade getirirler ki bubla~~rın~~ rın antika toplamağa yeni başlayan amatörlerce tefriki çok güçtür. Bazı memleketlerde öyle sahte antika imalathaneleri vücade getirilmiştir kibunların menşe'lerini göstererek piyasaya sürdükleri şeyler çok defa erbap ve âlim kimseleri bile tereddüde düşürecek kadar muvaffakiyetli yapılmıştır. İtalya'da Cervetri'de bulunduğu iddiasıyla etrüsklere izafe edilen musanna bir lahid bir Avrupa Müzesince dolgun fiatla satın alınmış ve hatta bir müddet teşhire konulmuş fakat neden sonra sahte olduğunun farkına varılarak kaldırılmıştır. Demek isterim ki, Asarı atika toplama rağbeti oldukça sahte antika imali ve bunların piyasaya sürülmesi de o nisbette variddir.

Her millet ve her memleket tarihini tedvin için asarı antika toplamağı bir umde telekki etmiştir. Bu suretle toplanan eserleri bir binada toplamak ve onları istifadeli bir surette tasnif ve teşhir etmek arzusu baş göstermiştir. Bilhassa bu istek asarı antikaya kesretle sahip olan memleketlerde erken başlamıştır. En eski Müzeler 16 ıncı asrın başlarında İtalya'da teessüs etmiştir. Papanın Vatikan sarayındaki Müze, dünya Müzelerinin en yaşlısı olarak tavsif edilebilir.

Memleketimizde ise eski eser toplama işi bir asrı geçmez. Şöyle ki: Tophane Müşiri Fethi Ahmet paşa'nın Aya İrini kilisesinde 1845 de toplamağa başladığı antikalar, binasının büyüklüğü ve ihtiva ettiği kolleksiyonların tenevvüü bakımından daima büyük bir fahrü gurur ile gösterdiğimiz İstanbul Arkeoloji Müzelerinin vücut bulmasına saik olmuştur. Şurasını da istidraden açıklıyalım ki Avrupanın asırlarca evvel kurulmuş meşhur Müzeleri arasında İstanbul Müzesi Sümer, Akat, Elam , Mısır, Hitit, Part, Finike, Grek, Romen ve Bizans medeniyetlerine ait çeşidli ve zengin kolleksiyonlara sahip olması ve aynı zamanda muazzam bir para ve madalya kolleksiyonu bulunması, benzerleri arasında kendisine beynelmilel mümtaz ve şerefli bir mevki sağlamıştır.

Fethi paşa, Enderunda terbiye ve tahsil görmüş 1827 de Kolağası ve az sonra Binbaşı olmuş ve o tarihlerde açılan Rus muharebesine iştirak ederek göstermiş olduğu yararlık ve şecaat dolayısıyla rütbesi yükselmiş ve bir çok mühim memuriyetlerde bulunduktan sonra sefaretle Paris'e ve Londra'ya gitmiş ve vazife ile Moskovaya gitmiş iyi bir asker ve diplomat olduğu kadar kültürü yüksek bir zat idi. Memlekete avdetinde Harbiye Nazırı ve Tophane Müşiri olan Paşa İngiltere ve Fransa'nın ilim müesseseleri görmüş ve bu münasebetle silah anbarı olarak kullanılmakta olan Aya İrini kilisesinin bir köşesinde antika biriktirmeğe heves etmiş idi.

Âli paşa'nın sadareti ve Saffet paşa'nın Maarif Nazırlığı esnasında bu mütevazi kolleksiyona (Müzei hümayun) adı verildi. ve 1860 da Galatasaray sultanisi öğretmenlerinden İngiltere'li M. Goold isminde bir İngiliz Müdür olarak getirildi. 1871 de Âli paşayı istihlaf eden Sadrazam Mahmut Nedim paşa tarafından Müze Müdürlüğü lağvolundu. Ahmet Vefik paşanın Maarif Nezaretine gelmesi üzerine ~~ma~~ bu küçük kolleksiyonu ihtiva eden Müzenin ma'kûs talii döndü. Müdürlük yeniden ihdas edildi. ve Müdürlüğe de Almanya'lı Dethier isminde bir zat getirildi. Dethiye vefatı tarihi olan 1881 yılına kadar Müdürlükte kaldı. M. Dethiye zamanında Suphi paşa'nın yardımcı le Çiniliköşk 1874 de Müze ittihaz edildi . Suphi paşa Asarı atika ve eski paralar ilmiyle müteveggil yüksek kültürlü bir zat idi. Çibili köşk malum olduğu üzere İstanbul fethinden yirmi yıl sonra inşa edilmişti. Aya İrinide Fethi paşa zamanından beri biriken eserler artık Çinili köşke nakil ve orada teşhir olundu.

Dethiye'nin vefatını müteakip Müdürlüğe, Paris'te Hukuk ve resim tahsil etmiş olan Sadrazam Ethem paşa'nın oğlu Hamdi bey tayin olundu. Hamdi bey'in vücade getirdiği resimler sergilere kabul olunmuş ve bazıları Avrupa ve Amerika resim galerilerince satın alınmıştır.

Hamdi bey, Müze Müdürlüğüne tayininden evvel Kadıköy Belediye Reislîğini fahriyen ifa etmekte idi. Deruhde ettiği bu yeni vazifenin ne kadar mühim ve ne kadar şumullü olduğunu takdir etmiş idi. Binaenaleyh Çiniliköşkte mevcut eserlerin ilmî bir surette tasnifini ön plana aldı ve bunun için de Salomon Reinsnach isminde tanınmış bir Fransız Arkeoloğunu davet etti. Müzenin ilk yayınladığı katalog bu zatın kaleme aldığı Catalogue du Musée Imp. adlı eserdir.

Şurada burada bulunan eserlerin muttasıl memleket dışına çıkmakta olduğunu gören Hamdi bey Dethiye zamanında yapılan asarı atika nizamnamesinin değiştirilmesinin bir zaruret olduğuna kanaat ~~etmiş~~ bulunuyordu. Yeni bir asarı atika nizamnamesi yapıp teklif etti ki yukarıda biraz evvel söylediğimiz gibi meriyet mevkiinde olan kanun bundan mülhem olarak 1905 de daha mütekâmil bir şekle ifrağ olunmuştur. Hafriyatta bulunan eserlerden Hâfire hisse verilmesi ve anıtkaların yurd dışına çıkmasını önleyen yeni nizamnameden dolayı Avrupalı bazı simsarlar memnun olmadılar ve mumailiyh aleyhinde yazılar bile yazdılar.

Hamdi bey 1887 de Beyrut civarında Sayda'daki muvaffakiyetle idare ettiği hafriyatta bulunan ve 19 uçu asrın mühim keşiflerinden/^{biri} olan ve Büyük İskendere izafe edilen meşhur ve eşsiz bir san'at incisi olan lahidle, Satrap ve Likya ve Sayda kırıllarından Tabnite ait lahidlerle beraber diğer bazı mühim lahidlerin İstanbul'a getirilmesi ilim âleminde büyük akisler yarattı. ve Türkiye Müzesine ebedi bir şan ve şeref kazandırdı. Hamdi bey bütün ilim dünyasınca tanındı.

Bu lahidlerin bulunuşu yeni bir bina inşasına saik oldu. Bu eserlerin çokluğu ve büyüklüğü dolayısıyla Çinili köşke konulamazdı. Nihayet sırf bu eserler için lahidler Müzesi adıyla Çinili köşkün karşısına bir bina yapıldı. Bu binanın proje ve planları o vakit eski ismi (Sanayii nefise) mektebi âlisi adını taşıyan Güzel San'atlar Akademisi Profrsörü Fransalı meşhur M. Valory tarafından bilhassa bu Sayda lahidlerinden ilham alınarak çizildi.

Memleket dışına asarı atika çıkması men olunduğu için bulunan eserler, Müzeye eliyordu. M. ğla civarında Lakine , Söke civarında Artemis mabedlerinden~~ın~~ ait frizlerle adetleri bir çok

yüzleri aşan yeni ve mühim eserler de gelince Müzenin büyütülmesi icap etmiş ve zaten ilk Müze yapılırken ileride binayı sağa sola tevsi etmek fikir ve mülahazası hakim olduğundan bugün Müze ~~ve~~ idare ve kütüphanesiyle para ve madalyadaairesini ihtiva eden cenah ~~ile~~ ile ikinci direkli kapu ile eski Sanayii nefise mektebi iken bugün Eski Şark Eserleri Müzesine tahsis edilen binanın karşısına uzanan cenahın inşası müyesser olmuş ve Çinili köşk ihtiramkâr bir hâle içine alınmıştır. Zarurî fasılalarla bütün bu binaların inşası 17 sene sürmüştür.

Hamdi bey 1910 senesinde vefat etmiş ve yerine kendisine uzun seneler muavinlik etmiş olan Halil Ethem bey halef olmuştur. Hamdi bey'in vasiyeti vechile cenazesi Eskihisar'da Malikânesi dahilinde bir çamlık içine defnedilmiştir. Halil Ethem bey de 1931 de tekaütlüğünü talep etmiş ve İstanbul Mebusu iken 1938 de vefat etmiştir. Bu iki kardeşin Türk Müzesinin kurulmasında büyük hizmetleri sebketmiş ve Müzecilik âleminde memleket içinde olduğu kadar Arkeoloji âleminde de büyük bir şöhret kazanmışlardır. Onların namlarını hörmetle anmak ~~ixim~~ helefleri için bir borçtur. Bu lazıme yi ifa ederken Müze binasının ikinci ve üçüncü kısımlarının inşasına ve bir kısım eserlerin teşhir ve tasnifinde emeği geçen Müdür Muavini Hamdi bey oğlu Mimar Arkeolog Ethem bey'in ismini zikretmek bir kadirşinaslık olur.

İşte büyük Müzenin 20 salondan ibaret olan alt kısmı Yunan, Roma ve Bizans eserleri, yukarı kısım da muhtelif devirlere ve şehirlere ait topraktan mamul vazo, kap ve saire ile cam ve Bronz kolleksiyonlarını ihtiva etmektedir. Eski para ve madalya kolleksiyonuyla mücevherat kolleksiyonu ve kütüphaneler bu katta bulunmaktadır. Kütüphane, Arkeoloji, Motoloji, Tarih, Epigrafi gibi meslek kitaplarını ihtiva etmektedir.

12 büyük salondan ibaret olan Eski Şark "serleri dairesi Şark kavimlerine ait mühim kolleksiyonları ihtiva etmektedir. Bu Müzede mevcut ve adetleri bir çok binleri aşan tabletler Müzeye hususî ve istisnaî bir durum bahşetmektedir.

gerek cesameti ve gerek muhtelif medniyetlere ait kolleksiyonları ihtiva etmesi itibariyle evvelce açıkladığımız gibi dünya Müzel ri arasında mühim bir mevki olan İstanbul Arkeolojji Müzelerine, hususî bir ihtimam göstermeyi şiar edinen Cumhuriyet hükûmeti bir taraftan da iki seneden beri binayı betonlaştırma ameliyesine de devam ettirmektedir.

Sözümüze son vermeden evvel şurasını da kaydetmeliyim ki 1874 den Cumhuriyet ilanına kadar 80 muhtelif yerde yapılan hafriyattan Sayda, Arslantaş, Nemruddağı, Trallis, Araphisar, Lenkaza, Notyon, Rikka, Sidon, Boğazköy, Mirina, Höyük, Taşoz, Akalan, Ankara gibi yerlerde İstanbul Müzesi namına yerli âlimler tarafından muvaffakiyetle idare edilen ve çok verimli parlak neticeler veren 15 7 20 hafriyat ve Arkeolojik araştırmalar istisna edilecek olursa diğerleri kâmilen muhtelif memleketlere mensup Üniversiteler, Enstitüler namlarına yabancı âlimler tarafından icra edilmiştir.

Şurasına büyük bir fahr ile arz edeyimki gerek Milli Eğitim Bakanlığı ve gerek Atatürk'ün tesis ettiği Türk Tarih Kurumunun ayırdığı ödeneklerle muhtelif mevkilerde genç ve alim arkeoloğlarımızın tam bir selâhiyet ve bilgi ile idare ettikleri hafriyat ve araştırmalar arkeoloji alemini cidden aydınlatıcı neticeler vermektedir. Bunu memleketimizin kültür hareketleri namına şükran ve iftaharla anmağı bir vazife telâkki etmek kadir bilirlilik olur.

Boğaziçi Üniversitesi

Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi

Kişisel Arşivlerle İstanbul'da Bilim, Kültür ve Eğitim Tarihi

Aziz Ogan Koleksiyonu

OGNIST0600406